

BOBURNING BIR G‘AZALIDA QALB KECHINMALARI IFODASI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i06.015>

Abdurahmonova B.
Sobirova Havasxon Azamatjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Hajr o‘lturdi meni, anglasam erdi muncha” matla’si bilan boshlanuvchi g‘azali tahlilga tortilgan. Maqolada g‘azal janriga xos bo‘lgan badiiy vositalarning mazmun yaratishdagi vazifasi, shuningdek, shoirning individual badiiy tafakkuri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Bobur lirikasi, ruhiy iztirob, ichki kechinmalar, lirik qahramon, g‘azal janri, tasavvuf, badiiy tahlil, poetik obrazlar

EXPRESSION OF HEART FEELINGS IN A GHAZALA OF BABUR

Abdurahmonova B.
Sobirova Havaskhon Azamatjon kizi
Kokand State University

Abstract: This article analyzes the poetics of mental anguish and inner experiences in the lyrics of Zahiriddin Muhammad Babur. The research is based on Babur’s ghazal, which begins with the line "Kajr ulturdi meni, anglasam erdi muncha", and studies the methods of expressing the mental state of the lyrical hero, the system of images, and the features of the poetic language. The work reveals the role of artistic means inherent in the ghazal genre in creating content, as well as the individual artistic thinking of the poet. As a result of the research, the poetically deep and meaningful expression of the motif of suffering in Babur’s lyrics is scientifically highlighted.

Keywords: Babur’s lyrics, spiritual anguish, inner experiences, lyrical hero, ghazal genre, Sufism, artistic analysis, poetic images

Asosiy qism: Bobur o‘zbek mumtoz adabiyotida o‘ziga xos betakror g‘azallar yaratgan shoirlaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Bobur g‘azallarida shoirning shaxs sifatidagi ruhiy kechinmalari, ichki iztiroblari va inson qalbining murakkab tuyg‘ulari badiiy soddalik va poetik noziklik bilan ifodalanadi. Shoir g‘azallari mavzu jihatidan rang-barang. Uning g‘azallarida ishq mavzusi markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Bu ishq faqat shaxsiy kechinma yoki an’anaviy lirik mavzu sifatida emas, balki shoirning dunyoqarashi, ma’naviy

izlanishlari va ruhiy tajribalarini ifodalovchi yetakchi badiiy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Bobur ishq murakkab, ko'p qatlamli va ma'nodordir; unda majoziy sevgi bilan ilohiy ishq o'zaro tutashib ketadi. Buning yaqqol misoli sifatida shoirning "Hajr o'lturdi meni, anglasam erdi muncha" matla'si bilan boshlanuvchi g'azalini ko'rish mumkin. G'azalning ilk bayti quyidagi misralar bilan boshlanadi:

Hajr o'lturdi meni, anglasam erdi muncha,
Do'stlar yordin ayrilmas edim o'lguncha.

Shoir baytda hijronning azoblarini botiniy ma'no kasb etishini alohida ta'kidlaydi. Bu hijron yor ya'ni Haqdan ayriliq hijroni edi. Shoir "ayriliqning qanchalik halokatli ekanini ilgariroq anglaganimda edi, do'stlar, ya'ni, Haq yo'lidagi hidoyatdan o'lgunimcha ayro tushmas edim", - deydi. Bobur ijodiga nazar tashlar ekanmiz, shoirni goh mutasavvuf shoir sifatida, goh dunyo tashvishlari girdobida qolgan ijodkor ko'z oldimizda namoyon bo'ladi. Boburning she'riyati tasavvufni nazariy ta'limot sifatida emas, balki ichdan kechirilgan ruhiy hol, hayotda sinovdan o'tgan tajriba sifatida aks ettiradi. G'azalning ikkinchi baytida shoirning tasavvufiy ma'noga yog'rilgan fikrlari bayoni berilgan:

Zohido, do'zax o'tidin meni ne qo'rqutasen,
Hajr o'ti qoshinda ko'rmasmen ani uchquncha.

Ey zohid, meni jahannam olovi bilan qo'rqitma. Men do'zaxning o'tini Allohning nazaridan qolib, Haqning visolidan ayro bo'lgandagi hijron o'tining uchqunicha ham uni ko'rmayman. Shu holning o'zi menga ming do'zaxdan og'irroq, deydi. Boburning mazkur g'azali markazida ilohiy ishq tushunchasi turadi. Bu ishq bir qaraganda, o'quvchiga majoziy ishqday tuyulsa-da, botiniy ma'noda u ilohiy ishqqa borib taqaladi. Shoir ishqni nafaqat saodat, balki azob, hijron va izzat manbasi sifatida tasvirlaydi. Keyingi baytda shoir buni ochiq-oydin oshkor etadi:

Ul quyosh mehrini bir zarra manga ko'rguzmas,
Kavkabi ashk to'kub, bo'lsam agar garduncha.

Hijron azobidan ko'z yoshimni osmondagi yulduzlar kabi behisob to'ksam ham u quyosh (Alloh) menga mehrini bir zarracha ham boqmaydi, Bayt chuqur tasavvufiy ma'noga ega. Uni mana bunday talqin qilish mumkin: Qanchalik yig'lasam ham, qanchalik ojiz bo'lsam ham, agar Yaratgandan lutf bo'lmasa, hech narsa o'zgarmaydi. Shoir ijodida fano va taslim motivlari ham muhim o'rin tutadi. Bobur insonning o'z sa'y-harakati cheklangan, haqiqiy natija esa ilohiy lutfga bog'liq ekanini tez-tez ta'kidlaydi. Ko'z yoshi, zorlanish va tavba yetarli bo'lmasligi, agar Haqning inoyati bo'lmasa, maqsadga yetish mushkulligi g'azalda uchraydi. Bu hol Bobur tasavvufning kamtarona va chuqur falsafiy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi:

Husnda ortuq agar bo'lsa yuzi Laylidan,
Men taqi bormen aning ishqida yuz Majnuncha.

Shoir bu baytda talmeh san'atiga murojaat qiladi. Talmeh she'r baytlarida tarixiy shaxs, tarixiy voqea, badiiy asarlardagi qahramonlarga ishora qilish san'atidir. Mazkur baytda Alisher Navoiyning "layli va Majnun" dostoni qahramonlari yodga olinadi. Mahbubasining jamoliga ishq tushgan Majnun ishq mening ishqim oldida hech gap emas. Men ma'shuqamning ishqida Majnun o'zidan ham "Majnunroqman".

Yaqin va O'rta Sharq xalqlari adabiyotida Layli va Majnun mavzusiday keng tarqalgan boshqa bir ishq qissasini topish qiyin. Mana 13 asrdiki, ushbu mavzuda adabiyot olamida she'r va dostonlar bitib kelinadi. Ushbu Layli va Majnun haqidagi qissa arab xalqlari orasida keng tarqalgani va g'oyat mashhur bo'lgani haqida I.Yu. Krachkovskiy shunday fikr bildirgan: "Sharqdagi "Layli va Majnun" g'arbdagi "Romeo va Juletta" ga nisbatan mashhurroqdir" [Y.Abduxakimova:2022, 7].

Keyingi baytda ham Hizr obraziga murojaat qilish (nido) vositasida talmeh san'atini qo'llash davom ettirilgan va bu g'azal baytining badiiy qiymatini oshirgan:

Rindlar olida hayvon suyini ko'p o'kasen,

Ey Hizr, bormi ekin ul suv mayi gulguncha?

Ey Hizr, rind (mayparast)lar oldida sen obi hayotni juda ko'p maqtaysan. Ammo ayt-chi, o'sha suv ishq sharobiday qizil may bo'la oladimi? Tasavvufiy jihatdan esa boshqacharoq talqin qilinadi: jismni boqiy qiladigan hayotdan ko'ra, nafsni yo'q qiladigan ishq afzal. Ushbu baytda Hizr timsoli shoir ishqining qanchalik ulkanligini bildirish uchun xizmat qilgan. Hizr obrazi adabiyotlarda abadiy hayot, ilohiy hidoyat va yashirin ilm egasi sifatida talqin qilinadi.

Hizr-islom rivoyatlaridagi shaxs, taqvodor inson. Hizr Qur'onda tilga olinmagan, lekin ulamolar Qur'onda "Allohning quli" nomi bilan tilga olingan shaxsni Hizr deb talqin qiladilar. Xalq orasida Hizrga odamlarda Allohga bo'lgan e'tiqodni qo'llab turish uchun Iso, Ilyos va Idris singari abadiy hayot ato etilgan. U hayot bulog'idan "obi hayot" ichgan va umri boqiy bo'lgan, o'ng qo'lining bosh barmog'i suyaksiz bo'lishi, nogahonda yo'liqib, bir zumda ko'zdan g'oyib bo'lishi kabi og'izdan og'izga o'tib kelgan rivoyatlar bor. Hizr orollarda yashaydi, osmonda uchadi, dunyo bo'ylab kezib yuradi, har yili haj qiladi, juma kunlari Makka, Madina va Quddus shaharlaridagi masjidlarda namoz o'qiydi. Dengizda suzuvchilarga homiylik qiladi, maxsus duolar bilan chaqirilsa, yordamga keladi, suvga cho'kayotganlarni qutqaradi, yong'inni o'chiradi, o'g'rilar xurujidan, jinlarning xiylalaridan, ilon chaqishidan asraydi. Chol, suvori yoki yo'lovchi ko'rinishida paydo bo'ladi, dehqon dalasiga yoki xirmonga nazar tashlasa, hosil barakali bo'ladi mazmunidagi rivoyatlar bor. So'fiylar Hizrni avliyolar piri sifatida e'zozlaydi.

Bobur she'riyatida rind va zohid obrazlari o'rtasidagi qarama-qarshilik ham muhim o'rin egallaydi. Zohid tashqi taqvo va qoidaparastlik timsoli sifatida tasvirlansa, rind ichki ozodlik, ishq va ma'rifat ramzi bo'lib chiqadi. Biroq Bobur zohidni mutlaq inkor etmaydi; u ishqsiz, faqat tashqi ibodatga asoslangan taqvoni

yetarli deb bilmaydi. Bu yondashuv Bobur tasavvufining muvozanatli, Naqshbandiya ruhiga yaqin ekanini ko'rsatadi.

Bobur tasavvufiy g'oyalarni bevosita targ'ib qilishdan ko'ra, ularni shaxsiy kechinmalar orqali ifodalashni afzal ko'radi. Shu bois uning she'rlarida tasavvufiy timsollar tashqi bezak emas, balki ichki mazmunni ochuvchi vosita vazifasini bajaradi. G'azalning maqtasida esa juda kuchli tasavvufiy ma'no mavjud:

Boburo, she'ringga gar solsa quloq ul shohing,
Bo'lg'usidur so'zunga qadr durri maknuncha.

Ey Bobur, agar Shoh sening she'ringga quloq solsa, so'zingning qadri yashirin marvariddek bebaho bo'lur, ya'ni so'z ishqdan tug'ilsa, qadri odamlar bilan emas, Shohning nazari bilan o'lchanadi. Go'yoki bu talqinlar Boburning shoirlik bilan bir qatorda podshoh bo'lgani uning tasavvufiy qarashlariga alohida rang bag'ishlaydi. U uzlatda yashovchi sufiy emas, balki hayotning o'rtasida turib, ishq va taslim g'oyalarini anglagan shaxsdir. Shu sababli Bobur tasavvufida dunyodan butunlay voz kechish emas, balki dunyo ichida ma'naviy muvozanatni saqlash ustuvor hisoblanadi. Bobur ijodidagi tasavvuf shoirning shaxsiy ruhiy tajribasi, ichki izlanishlari va hayotiy sinovlaridan o'sib chiqqan ma'naviy holatdir. U tasavvufni balandparvoz shiorlar bilan emas, sodda, samimiy va chuqur mazmunli she'riy ifoda orqali namoyon etadi. Shu jihatdan Bobur tasavvufi kitobiy emas, balki yashalgan va his etilgan tasavvufdir.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, g'azal ishq va hijronning inson ruhidagi kuchini, tashqi qo'rquv va taqvoga qarshi ichki olovni tasvirlaydi. Shoir ishqni azob va sabr orqali kamolot yo'li sifatida ko'rsatadi, so'z va holning haqiqiy qadri esa Haq nazarisida ochiladi. Umuman, g'azal ishq, taslim va rindlikni uyg'unlashtirgan ma'naviy tafakkur namunasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon. -T.: Fan, 1995. - B. 143.
2. Mashrabaliyeva D. Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma"sida Kobul viloyati tasviri. // Results of National Scientific Research. Volume 1, Issue 9, 2022 SJIF- 4.431. ISSN 2181-3639. <https://share.google/xuYm5L7cAklupVuQP>
3. Tilakova N. Folklor va mumtoz asarlarda Xizr obrazining talqini. // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor. Volume 1, Issue 8, 2021. ISSN 2181- 1784. <https://cyberleninka.ru/article/n/folklor-va-mumtoz-asarlarda-xizr-obrazining-talqini/viewer>
4. Saydaliyeva N. Layli va Majnun - afsona va haqiqat. // Scientific Progress. Volume 2, Issue 2, 2021. ISSN 2181-1601. <https://share.google/TJ6ErGs6ORDibvbCO>

5. Abduxakimova Y. Alisher Navoiy va Fuzuliy “Layli va Majnun” dostonlari qiyosiy tahlili. Monografiya. -T.: 2022. -B.7.